

Önként vállalt vakságban – Jónás Tamás Önkéntes vak című kötetéről

Jónás Tamás, a középnemzedék illusztris költőjének *Önkéntes vak*, a Magvető Könyvkiadónál megjelent 2008-as kötetét nemrég Aegon Művészeti Díjjal jutalmazták. Habár idáig is kétségtelenül több kritika született a kötetéről, úgy gondolom, szerző és műve egy rövid recenzió erejéig továbbra is megérdemlik a – lehetőleg elfogulatlan, bár ez talán úgyszemléletes – figyelmet.

A kötet kivitele a Magvető Könyvkiadónál megszokott verseskötetekéhez hasonló, azaz szolid, mégis esztétikus, természetesen kemény kötésben. A szürkés-kék, mintás borító és a figyelemfelkeltő cím miatt talán első ránézésre úgy tűnhet, a könyvet érdemes kézbe venni. A kötetet lapozgatva, ami először szembetűnhet, az az első oldalak egyikén feltüntetett ajánlás: „Istennek, ha nincs.” Ez az ironikus és paradox dedikáció már rögtön elindít valamit, a könyv legelején, ami később, a verseket olvasva válik egyértelművé. A kötet másik szembetűnő sajátossága lehet, hogy nincs ciklusokra tagolva, a versek egymásután, mintegy kronologikus (?) sorrendben következnek, mint a lírai beszélő / költő monológjai. A kötetet szinte végig egyes szám első személy uralja, hiszen Jónás Tamás alapvetően alanyi költő, de talán, mivel sosem tagadott, sőt, időnként büszkén vállalt roma származásának is hangot ad, a költő lírája valamilyen módon képviseletinek is nevezhető. Az *Önkéntes vak*ban ez a jelleg kevésbé figyelhető meg, de a versekben beszélő lírai / életrajzi én (Jónás lírájában a kettő szinte egy és ugyanaz, hiszen nem metafizikus eszményekből, gondolatokból, hanem bizony a mindennapok nagyon is emberi tapasztalataiból táplálkozik) marginalizáltsága és elkeseredettsége felvetheti, hogy itt bizony egyén és társadalom kapcsolata korántsem kiegyensúlyozott, és bizony baj lehet a társadalommal, ha az egyén ennyire nem találja benne a helyét.

A kötet tulajdonképp nem más, mint folyamatos önreflexió és világreflexió. Útkeresés, istenkeresés, boldogságkeresés, melyeknek a magyar költészetben nagy hagyományai vannak, ugyanakkor mélységesen vallomásos, a legapróbb életrajzi részletekre is kitérő líra ez. Szokatlansága a mai kor magyar lírai tendenciáihoz, divatjaihoz (?) képest talán éppen ebben a mélyre menő, legapróbb részletekre kitérő vallomásosságban rejlik, amikor a versek lírai beszélője szinte egyáltalán nem szeparálható el a költő életrajzi énjétől. Ha csak megnézünk egyetlen rövid (szerelmes) verset a kötet elejéről, láthatjuk, mennyire ütközik Jónás lírájában a vallomásosság és a képviselőség, az istenkeresés és a szexualitás, a profán jelleg és az emelkedettségvel vegyes irónia:

rendet tesztek

keresztülszeretem magam rajtad
túlkaroltatom magam veled
megbüntetem magam valami finomsággal
ne gyűlöljem magam ennyire hiába

hogyan kellene téged elárulni folyton
akarhat-e téged valaki ha lát
megbecsülnél-e engem valami jelentős szenvedéssel
remélem hogy isten ott lapul a bugyidban

A fenti versben, habár alapjában véve nyilvánvalóan szerelmes vers, szintén felsejlik a lírai beszélő marginalizáltsága és Isten folyamatos keresése, mégpedig olyan mondatokon keresztül, melyek első olvasásra nem is hatnak túl költőiek. A vers csupasz, letisztult, direkt beszéd jellegét erősíti a szándékos központozatlanság, az írásjelek és mondathatárok jelölésének teljes hiánya. Jónás Tamás az *Önkéntes vak* c. kötet verseiben beszél az olvasóhoz, a világhoz, de nem csupán úgy, mint költő, a lírát nem mint valami homályos, áttételes médiumot használja önmaga és a benne / körülötte lévő világ kifejezésére, hanem úgy él a szó eszközével, mint bármelyik ember, bármilyen szituációban. Egyszerre posztmodern és hagyománytisztelő, hiszen a mai korban él, a mai korra reflektál. Témái között olyan dolgok jelennek meg, mint szakítás, albérlet, Isten létezése vagy nem létezése, barátok hűsége és hűtlensége, mások és önmagunk megcsalása, megcsalátása – egyszóval a mindennapi ember külső-belső problémái, amelyek szinte kivétel nélkül mindenkit

érinthetnek. Jónás nem vagy csak elvétele használ komplex költői képeket, mitologikus vagy intertextuális utalásokat, nem játszik, idéz, adaptál, újraír – csupán tisztán leírja önmagát és azt a világot, ami körülveszi, az átlagember, adott esetben a társadalom peremére szorított ember, a roma értelmiségi perspektívájából. Maga is nem egyszer tett olyan nyilatkozatot, hogy költészete kapcsán a származása nem kerülhető meg, habár sem negatív, sem pozitív diszkriminációra nem ad okot. Mindenképp szembeszegül azonban a posztmodern irodalmi megközelítések szövegelvűségével, szövegcentrikus szemléletével – Jónás lírájában véleményem szerint ugyanis a szerző egyáltalán nem halott, hanem igenis pulzálva, sistergően jelen van saját verseiben, életrajzi énje pedig nem határolható el a költemények lírai énjétől. A kötet címadó versét megvizsgálva a jónási költészet ugyanezen jellegzetességeivel szembesülhetünk:

önkéntes vak

nem figyel, nem figyel
nincsen dolga senkivel
nincsen tolla nincs papírja
minden versét újraírja
újra minden mondatát
újra és tovább

látni kell, látni kell
hogyan szeret és válik el
kiket szeret és mennyire
aki nem kíváncsi senkire
nem kíváncsi rá se más
ő a hallgatás

nem szeret, nem szeret
letolták sorsát istenek
mint részek a kisgatyát
nem hordható tovább
ő is új sorsot remél
kényes vak szegény

Szakralitás és profanitás, mindennapiság és emelkedettség keveredik keserőséggel, iróniával, öniróniával. A sorok hihetetlen egyszerűsége, a hatásvadászattól való mentesség, a központozás hiánya megint csak népdaljelleg / élőbeszéd-jelleg kölcsönöz a versnek. Olyan ember perspektívájából és olyan problémákról szól, amelyek talán kevés ember számára ismeretlenek, ezáltal ez a fajta líra talán szinte mindenki számára befogadható, nem feltételez különösebb irodalmi műveltséget, bölcsészettudományi szakképzettséget, intertextuális utalások felismerésének képességét. A vakság önkéntesen vállalt, a költő képletesen vak, vagy legalábbis szeretne vak lenni, nem látni a maga körül létező világ visszasságait, melyek persze őt is érintik, de az önként vállalt vakság által éppen hogy lát és láttat, ráadásul nem is keveset és nem is olyan dolgokat, amik figyelmen kívül hagyhatóak. A kötet záróversét idézve az az érzésünk támadhat, hogy az önként vállalt vakság és a kötetben megjelenő lírai én marginalizáltsága nem oldódik meg, sőt, a kötet verseinek hangulata tulajdonképpen stagnál:

After party

Szabad vagyok. El van kúrva.
Lelkem és tudatom van újra.
Langyos a testem, vért keringet.
Elszánt, nagymellű anya ringat.
Jaj!

Ugyan első olvasásra úgy tűnhet, a lírai beszélő a rövid, megint csak profanitással és letisztultsággal teli versben ezúttal talán valamivel pozitívabb perspektívából beszél, a vers végére iktatott jajkiáltás inkább keserű, mintsem megnyugvást sugalló, a vers inkább ironikus és önironikus, mint komolyan a végére várt feloldást ígérő költemény. Jónás kötetét olvasva az lehet az érzésünk, hogy az önként vállalt vakságból, a mindennapok kilátástalanságából és a napi, nagyon is emberi problémák szinte börtönszerű szövevényéből nemigen van kiút. A kötet befejezése egyáltalán nem optimista, de tulajdonképp önmagához képest nem is annyira pesszimista, hiszen tulajdonképp ugyanabba az állapotba fut ki, ahonnét kiindult – maradnak a napi emberi problémák, a marginalizáltság, a szegénység, a szorongásokkal teli világ. A kötet tanulsága akár az is lehetne, hogy olyan korban és társadalomban élünk, ahol minden illúzió elveszhet – a költő semmivel sem különb ember, mint akárki más, éppen ugyanolyan átlagember, vagy akár elszegényedett, megvetett ember, mint akárki más, ugyanolyan materiális és lelki problémákkal. Elhagyja a szerelme, jönnek a számlák, amelyeket nem

mindig bír fizetni, hiába keresi Istent bárhol, nem igazán találja, élete szorongásokkal, megpróbáltatásokkal teli. Véleményem szerint éppen ezek az aspektusok azok, amelyek alapján Jónás Tamás lírája bizonyos szempontból képviseleti lírának nevezhető, még akkor is, ha versei nagyon is alanyi költészetre utalnak, és éppen ez a képviseleti jelleg az, mely a mai korban szokatlan és képes egy-egy költőnek jelentőséget kölcsönözni, hiszen nem elterjedt, nem élvez támogatottságot széles körben.

Amennyiben Jónás Tamást hagyományba kívánnánk illeszteni – bár valahol egy szerző irodalmi hagyományokkal való kapcsolatba hozása mindig ráerőltetés és sematikus megfeleltetések eredménye is –, akkor valamennyire mindenképp párhuzamba állítható Ady és József Attila képviseleti lírájával, a későbbi nemzedék közül pedig Ladányi Mihály, Váci Mihály, vagy akár Sziveri János költészetével. Habár politikai eszméket a kor elvárásainak megfelelően nem jelenít meg, költészete igyekszik apolitikus maradni, azonban Jónásra is mindenképp jellemző az én, adott esetben az Ady-féle értelemben való felnövelt én perspektívájából való reflexió bizonyos társadalmi problémákra, korjelenségekre. Jónás a saját, időnként meglehetősen nyomorúságos és végletesen emberi, profán perspektívájából reflektál azokra a jelenségekre, amelyek nemcsak őt, hanem a 2000-es évek Európájában, ezen belül Magyarországon rengeteg embert érintenek, felhívja a figyelmet etnikai kérdésekre, szegénységre, boldogtalanságra, kilátástalanságra, ezáltal pedig valamennyire mindenképp társadalom- kórkritikát gyakorol és figyelmeztet is. Lírája nyelvezete, mely mellőzi a bonyolult szintaxist, a túlzásokat, a komplex, nehezen értelmezhető költői képeket, alakzatokat, egyúttal mégis nagy szuggesztivitást és költői erőt ad a szövegeknek, mindenképp rokonítható József Attila vagy Sziveri János költői nyelvével, de akár még egészen Petőfiig is visszavezethető. Az érthetőségre, egyértelműségekre való törekvés, a tisztaság, a profanitás, a szövegek helyenként már-már élőbeszéd jellege mintegy vízjelként lelhetőek fel Jónás Tamás lírájában, egyértelmű jelentőséget kölcsönözve a szerzőnek a kortárs magyar költészet alakjai között.

Ha már szó esett az *Önkéntes vak* c. kötet jelentőségéről és egyértelmű erényeiről, talán esetleges, és persze nagyon szubjektív szempontból megközelített hibáiról is ejthetünk néhány szót. Hibaként róható fel talán, hogy a kötet első ránézésre nem tudatosan szerkesztett, nincs annyira tagolva, nem oszlik ciklusokra, adott esetben a versek nem tematikus, hanem

kronológiai rendben szerepelnek, bár ez nyilván nem állapítható meg egyértelműen, legfeljebb sejthető, mint az az elején is említésre került. Továbbá a versek tematikája is elég homogén, habár Jónás olyan jelenségekkel foglalkozik lírájában, amelyekkel kevés lírikus, pl. Isten keresése, szegénység, kilátástalanság, hűtlen szeretők és barátok, önmagunkkal való meg hasonlítás, stb., mégis úgy tűnhet, a kötet perspektívája ezen nemigen mutat túl. A költő észleléseit, világképét igen szűk körben mozogva építi fel, azonban nem biztos, hogy ez hibaként, vagy legalábbis súlyos hibaként róható fel egy ekkora terjedelmű kötetben, hiszen ha jobban körülnézünk, körülolvasunk, a korlátozott tematika valahogy mindenképp összefügg a rövid terjedelemmel, és ugyanez elmondható napjaink legtöbb költőjének kötetkompozíciójáról. Azonban talán súlyosabb hibaként könyvelhető el, mint azt fentebb már szintén említettem, hogy a kötetben foglalt versek inkább pusztán körképet adnak egy világnézetről, élethelyzetről, emberi problémahalmazról, semmint eljutnának A pontból B pontba, kifutnának valamiféle tágabb értelmű, nagyobb konklúzióra, amit talán az olvasó joggal elvárhatna egy jelentősnek tartott költő igen nagy népszerűségnek és pozitív kritikai recepciónak örvendő kötetétől. Jónás nem von le konkrét konklúziót, csupán ugyanoda tér vissza, ahonnét elindult. Azonban talán maga a kor és a kötetben vállalt költői attitűd olyan, hogy felesleges mögötte, utána magasabb / mélyebb tartalmakat, igazságokat keresni, azaz korunk embere sem tehet mást, mint belenyugszik abba, hogy a világ ilyen, a nagy eszmék, összefüggések, világmegváltó gondolatok ideje pedig lejárt, sokkal inkább az számít, ami materiális, tapintható, észlelhető, ami itt és most van. Az átlagember, adott esetben szegény, szinte számkivetett ember szerepének talán szükségszerű vállalása megköveteli, hogy a keserűség és ironia mögött ne legyen ott az absztrakt optimizmus, ne legyen ott valami felettes igazság, transzcendens létező, amibe kapaszkodni lehet, hiszen a mindennapi ember számára ez már úgysem nyújt fogódzót egy olyan világban, ahol szinte minden csak az anyagi létezésben, a dolgok pillanatnyiségében merül ki. Úgy gondolom tehát, Jónás Tamás ezáltal részben fel is menthető a neki és kötetének felróható hibák alól, hiszen hogy lenne, hogyan is törekedhetne adott esetben egy verseskötet és egy költő befejezettségre, tökéletességre egy olyan világban, mely maga is finoman szólva messze áll a tökéletestől, és ahol mindannyian inkább önkéntes vakokká leszünk, mintsem szembe kelljen néznünk a kendőzetlen, néhol már-már arcpirító tökéletlenséggel és a belőle fakadó visszásságokkal?